

Особливості функціонування іноземного капіталу на банківському ринку України

У статті досліджено становище розвитку банківської системи України в контексті залучення до його структури іноземного капіталу, проведено оцінку його ефективності та аналіз проблематики забезпечення фінансової стабільності країни. Запропоновано перелік можливих заходів щодо мінімізації наслідків негативного впливу експансії зарубіжних капіталів на фінансово-кредитних ринках.

Ключові слова: іноземний капітал, банківський ринок, банківська система, сукупні активи, режим доступу, злиття та поглинання.

Уже упродовж багатьох років як на рівні державного управління, так і серед банківських практиків та науковців тривають важливі дискусії з приводу необхідності подальшого розкриття національного фінансового ринку для іноземного капіталу різного походження та об'єктивного визначення якості таких заходів. У першу чергу це стосується діяльності філій іноземних банків. З огляду на активну експансію іноземними фінансовими групами на вітчизняному ринку неоднозначним є дилема про межі та наслідки такої присутності. У розрізі даного питання висловлюються різні думки, досить часто діаметрально протилежні.

Аналіз останніх публікацій. Особливості виходу іноземного капіталу на банківський ринок України вже досліджені багатьма вітчизняними економістами та фахівцями. Вагомий внесок у розвиток даної наукової проблематики зробили В. Коваленко, О. Кіреєв, С. Козьменко, Ф. Шпиг, В. Матвієнко, В. Геєць, В. Міщенко, Р. Набок, М. Савлук, О. Сугоняко, А. Єпіфанов, С. Тігіпко та ін.

Майже одностайним є думка науковців щодо перспектив втрати фінансової незалежності країною, яка виявляється занадто «інтернаціоналізованою» в системі переміщення інвестиційних капіталів. Зокрема, економічні турбулентності в одній країні (чи групі країн) можуть викликати негативну ланцюгову реакцію у функціонуванні кредитних систем держав, пов'язаних з першими участю в банківському капіталі.

Мета статті полягає у дослідженні середовища імпорту іноземного капіталу в банківську систему України, його ефективності та проблематики забезпечення фінансової стабільності країни у цьому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Як правило, результатом фінансових потрясінь в економіці країн, що розвиваються, є зростання участі іноземних банків, у першу чергу за рахунок зниження вартості національних активів. Не є винятком і Україна, у статутному капіталі банків якої частка іноземного капіталу станом на 01.01.2011 становила 40,6%, що майже на 5 відсоткових пунктів більше за аналогічний показник минулого року (табл. 1).

Гусєв Ярослав Олександрович, аспірант кафедри менеджменту, Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», м. Суми.

Таблиця 1 – Основні показники діяльності банків України в розрізі присутності іноземного капіталу станом на 1 січня відповідного року [1, 2]

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість діючих банків	153	152	157	158	160	165	170	175	184	182	176
Із них з іноземним капіталом	22	21	20	19	19	23	35	47	53	51	55
у тому числі зі 100-% іноземним капіталом	7	6	7	7	7	9	13	17	17	18	20
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	13.3	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	35	36.7	35.8	40.6

Як бачимо, характерною особливістю будови вітчизняної банківської системи є значна розпорошеність її капіталу, причому лівова частка останнього знаходиться в управлінні невеликих банківських установ. Так, станом на 01.01.2011 р. кількість найбільших фінустанов зменшилася на один банк, що призвело до зменшення у структурі банків за розміром капіталу частки першої групи на 2 відсоткових пункти до рівня 66% (питома вага активів цієї групи зменшилася з 69,4% у 2010 році до 66,7% у 2011). Незважаючи на те, що кількість найменших банків також зменшилася (з 122 до 115), однак їх частка в сукупних активах збільшилася до 8,8%, що свідчить про зростання їх ролі (хоча позитивним аспектом є укрупнення капіталу таких банків із досягненням відповідної частки у його сукупному обсязі на рівні 13%). Кількість банків з розміром статутного капіталу від 4,5 до 14 млрд грн (у групі великих банків за класифікацією НБУ), навпаки, зросла на 2 банки і «збільшила» їх присутність у національних активах до 18,1%. Зокрема, Національний банк включив «Укргазбанк» до групи найбільших і виключив з неї «Родовід Банк» та «Сведбанк» [3, 4, 5].

Багато фахівців наголошують на тому, що розмір банку не є визначальним у забезпеченні його фінансової стійкості (наприклад, ключовим показником у цьому розрізі є критерій адекватності капіталу банку), таким чином, виправдовуючи наявність такого розмаїття дрібних кредитних установ. А оскільки іноземні інвестори здійснюють придбання банків здебільшого з першої двадцятки за обсягами активів, то роздробленість банківської системи фактично є запорукою збереження власності резидентів.

Застосовуючи механізм злиття та поглинань, зарубіжні фінансові об'єднання зацікавлені в отриманні контролю над вітчизняними банками, які вже зарекомендували себе як великі гравці ринку з розгалуженою мережею відділень та наявною клієнтською базою (табл. 2). Кілька малих банків, як правило, придбаються з метою їх подальшої інтеграції в єдину структуру [6].

Таблиця 2 – Параметри окремих угод щодо придбання великих українських банків (складено на основі [6, 7])

Український банк	Іноземний банк-інвестор	Частка у статутному капіталі, %	Сума угоди, млн дол. США
Укрсоцбанк	Banca Intesa SpA (Італія)	88,4	1160
Укрсиббанк	BNP Pariba	51,0	360
Аваль	Raiffeisen international AG (Австрія)	93,5	1028
ТАС-Комерцбанк	Svedbank (Швеція)	100,0	735
Правекс-Банк	Intessa Sanpaolo (Італія)	100,0	750

Для аналізу ефективності діяльності іноземних фінансових структур на теренах України важливим є визначення узагальнених порівняльних характеристик можливих наслідків присутності іноземного капіталу в банківській системі (табл. 3).

Таблиця 3 – Порівняльна характеристика можливих наслідків присутності іноземного капіталу в банківській системі (складено на основі [8, 9, 10])

Недоліки	Переваги
1	2
Втрата державного контролю за діяльністю банків, ускладнення банківського нагляду	Стимулювання банків до виходу на міжнародні фондові ринки, розвиток національних ринків капіталу, зростання капіталізації національної банківської системи Оптимізація інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн із розвинутою ринковою економікою
Розбіжності між цілями державної фінансово-економічної політики та метою діяльності банків за участі іноземного капіталу, інвестування останніх у галузі з найвищим рівнем рентабельності та безпеки поряд із найнижчою соціальною та інноваційною ефективністю	Підвищення ефективності трансмісійного механізму грошово-кредитної політики, поступове зниження облікової ставки Модернізація ринку іноземної валюти (дозвіл банкам здійснювати форвардні операції і торгувати в обох напрямках упродовж одного дня)
Загроза втрати економічного суверенітету, оскільки ключові фінансові рішення, а також засади кредитної та інвестиційної політики встановлюються іноземними центрами, існує можливість «евакуації» іноземного капіталу упродовж 24 годин	Удосконалення системи ризик-менеджменту в банках (використання інструментів хеджування, розширення можливості кредитування надійних агентів у іноземній валюті тощо), поступове звуження процентних спредів

Продовження табл. 3

1	2
Можливість послаблення національної банківської системи через входження слабких іноземних банків	Подолання надмірно волатильного переміщення капіталу (зменшення можливості короткострокового надходження фінансових активів у країну (зокрема, за допомогою встановлення гнучкішого обмінного курсу), запровадження відповідного контролю та моніторингу)
Нерівні конкурентні умови з українськими банками: зокрема, активи та капітал всієї банківської системи України є меншими від середнього європейського банку. За цих умов не буде виконуватися принцип «рівних конкурентних можливостей», який підтримується багатьма міжнародними організаціями	Зростання ролі монетарної політики (розвиток міжбанківського ринку, посилення значення процентної ставки, взаємодії монетарної та фіскальної політик тощо)
	Сприяння зменшенню корупції, легалізації заробітної плати та відповідному збільшенню соціальних відрахувань, підвищенню стандартів гарантування вкладів
Відплив прибутку з територій України за умови відкриття іноземних філій. За специфікою своєї діяльності філії як структурні підрозділи іноземних банків не здійснюють формування капіталу. Таким чином, дохід, отриманий від їх діяльності на території України, після сплати податку буде повністю переведений до іноземного банку, тоді як прибутки українських банків (у тому числі і з іноземним капіталом) у переважному розмірі залишаються в Україні та спрямовуються на капіталізацію банків	Розширення спектра банківських послуг і підвищення їх якості, зниження рівня відсоткових ставок за кредитами, збільшення обсягу кредитування реальної економіки
	Підвищення міжнародного фінансового рейтингу України та збільшення обсягів іноземних інвестицій у її економіку
	Активізація участі в об'єктивних світових процесах глобалізації з можливістю урахування та попередження (недопущення) негативних їх наслідків для вітчизняного банківського сектору

⇒	Високий рівень наявної територіальної (ринкової), галузевої диверсифікації
⇒	Більша кількість та надійність джерел фінансування поточної діяльності банку
⇒	Ширші можливості виходу на нові ринки, менша чутливість до зовнішніх та портфельних шоків
⇒	Володіння передовими технологіями банківського обслуговування, швидке впровадження інновацій

Рис. 1. Переваги іноземного банківського капіталу (складено на основі [8, 9])

Кожна держава, встановлюючи «правила гри» для суб'єктів банківського ринку, керується загально визнаними принципами підтримання конкурентних відносин між банками (рис. 2).

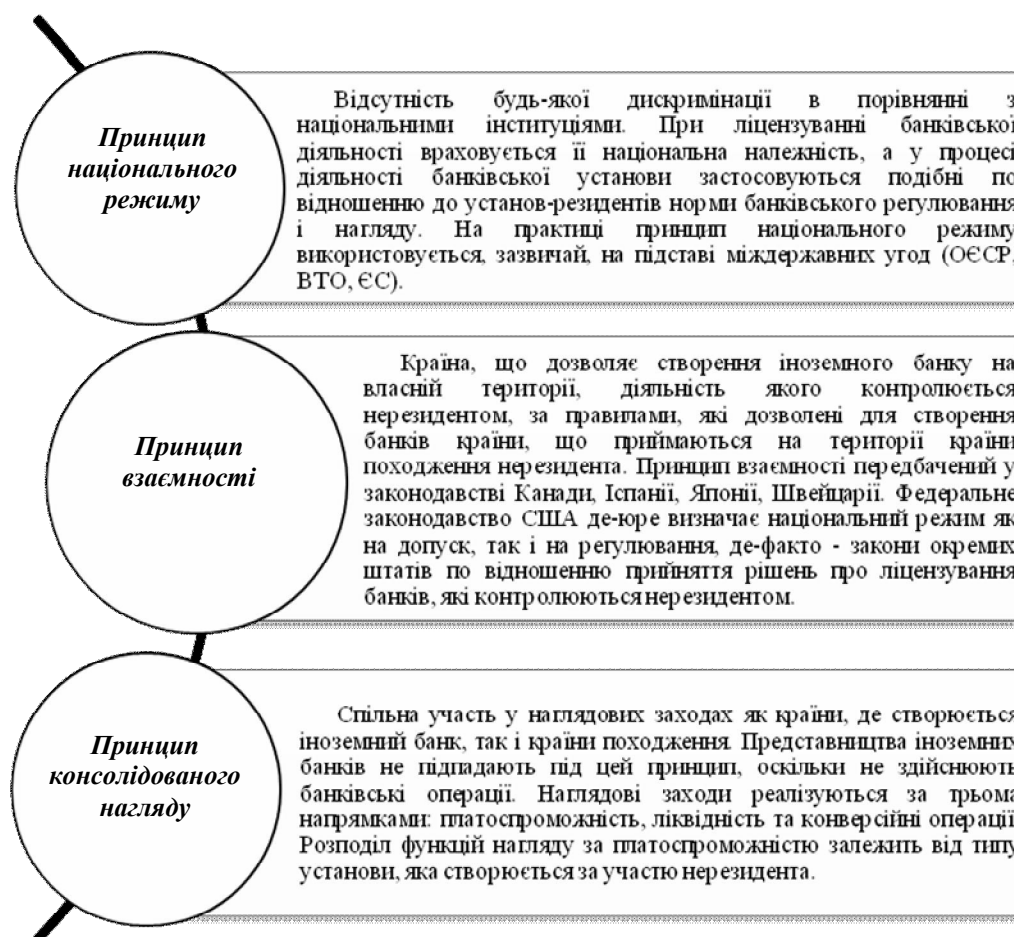

Рис. 2. Принципи організаційно-нормативного забезпечення доступу іноземного капіталу до національних ринків банківських послуг (складено на основі [11])

В. В. Коваленко зазначає, що рівень присутності нерезидентів у банківській системі визначається режимом їх доступу, який має широку градацію і адекватний місцевим банківським установам, а також корелює не тільки з економічними потребами в іноземному капіталі, але і з чинниками політичного характеру. Досвід свідчить, що різні обмеження по відношенню до іноземних інвестицій широко використовуються у країнах з ринками, які розвиваються, а також у розвинутих країнах (табл. 4) [11].

Таблиця 4 – Обмеження, які застосовуються до функціонування іноземного капіталу у різних країнах [11]

Країна	Характеристика обмежень
1	2
Бразилія	<ul style="list-style-type: none"> – збільшення розміру і ваги участі у статутному капіталі банків та приватизації державних установ; – доступ іноземних компаній до фінансової національної системи може бути закритий центральним банком у випадках порушення стійкості платіжного балансу; – купівля нерезидентами державних фінансових інститутів дозволена у випадках, коли для придбання використовуються лише іноземні кошти, або за наявності спеціального дозволу Міністерства планування і бюджету.
Канада	<ul style="list-style-type: none"> – встановлено ліміт сумарного розміру активів дочірніх банків, який контролюється нерезидентом не із США, у 12% від сукупних активів банківської системи; – для відкриття більш ніж одного філіалу неамериканським дочірнім банком вимагається дозвіл відповідних органів
Франція	<ul style="list-style-type: none"> – «національний режим» по відношенню до банків, які не є членами ЄС, приймається на умовах взаємності; – у процесі приватизації інвесторам не із ЄС не може бути реалізовано більше ніж 20% статутного капіталу установи
Ісландія	<ul style="list-style-type: none"> – розмір прямих інвестицій у банки країни обмежений лімітом у 25% сукупного статутного капіталу усіх банків
Мексика	<ul style="list-style-type: none"> – на період не більше трьох років, починаючи з 2000 р., встановлюється можливість збереження максимальної питомої ваги участі в капіталі банку країни на рівні 25%; – при перевищенні питомої ваги 25% участі у банківському капіталі нерезидентів із країн – членів ОЕСР можуть бути проведені консультації з метою аналізу впливу цих банків на економіку країни з можливою часовою фіксацією ліміту цієї участі; – дочірні фінансові установи, які контролюються нерезидентами, не можуть створювати філіали, агентства і дочірні структури за межами країни
Норвегія	<ul style="list-style-type: none"> – дочірні банки нерезидентів створюються на умовах взаємності; – до 1995 року створення філіалів іноземних банків було заборонене
Туреччина	<ul style="list-style-type: none"> – дозволений порядок створення філіалу або дочірнього банку нерезидентами; – кількість відкритих філіалів іноземних банків не може перевищувати п'яти (2 у Стамбулі та по одному в інших містах); – для першого філіалу встановлено вимогу мінімального розміру додаткового капіталу у розмірі 10 млн дол. США; – діє принцип взаємності

1	2
Велико-британія	– поширюється принцип взаємності
США	– федеральна резервна система може відмовити комерційному або інвестиційному банку, який контролюється нерезидентом, у виконанні ним функцій дилера державних цінних паперів, якщо на американські банки у зазначеній сфері не поширюється національний режим; – обмеження на рівні окремих штатів

Аналіз ситуації в банківських системах зарубіжних країн (зокрема, на прикладі членів ЄС) підтверджує тезу про домінування в «сильних» та великих економіках Єврозони частки національного капіталу у структурі загальних банківських активів (найбільша вона у Швеції та Франції). Невеликі країни регіону, навпаки, відчувають значну залежність від іноземних інвестицій у кредитну систему: в Естонії, Словаччині та Чехії частка іноземних банків та філій іноземних банків у сукупних активах становить 93,27%, 98,72% та 95,27% відповідно (табл. 5).

Таблиця 5 – Частка банків за участі іноземного капіталу в сукупних активах кредитних установ країн Європейського Союзу станом на 01.07.2010 (складено на основі [12])

Назва країни	Активи банків з національним капіталом, млрд євро	Активи іноземних банків та філій іноземних банків, млрд євро	Сукупні активи кредитної системи, млрд євро	Частка іноземних банків та філій іноземних банків у сукупних активах, %
1	2	3	4	5
Бельгія	642.4	602.7	1245.1	48.41
Болгарія	6.4	29.9	36.3	82.37
Чехія	7.5	151.1	158.6	95.27
Данія	756.5	170.9	927.4	18.43
Німеччина	8417.5	965.2	9382.7	10.29
Естонія	0.4	30.9	31.3	98.72
Ірландія	511.9	918.5	1430.4	64.21
Греція	397.7	101.4	499.1	20.32

1	2	3	4	5
Іспанія	3563.9	313.1	3877.0	8.08
Франція	6498.0	246.7	6744.7	3.66
Італія	2525.2	238.7	2763.9	8.64
Кіпр	102.3	59.8	162.1	36.89
Латвія	9.6	18.9	28.5	66.32
Литва	5.0	21.0	26.0	80.77
Люксембург	98.0	718.9	816.9	88.00
Угорщина	53.5	77.1	130.6	59.04
Мальта	8.6	43.6	52.2	83.52
Нідерланди	2448.4	403.6	2852.0	14.15
Австрія	909.7	283.4	1193.1	23.75
Польща	91.1	186.5	277.6	67.18
Португалія	414.1	118.3	532.4	22.22
Румунія	10.6	67.0	77.6	86.34
Словенія	42.2	15.2	57.4	26.48
Словаччина	3.4	50.7	54.1	93.72
Фінляндія	126.9	338.7	465.6	72.74
Швеція	1397.4	6.2	1403.6	0.44
Великобританія	7860.4	3295.3	11155.7	29.54
Усього / у середньому	36908.6	9473.3	46381.9	20.42

Наприкінці 2010 – на початку 2011 років банківський ринок України залишили чотири іноземні фінансові групи. У грудні 2010 р. його залишила «Home Credit Group», яка відповідно володіла активами «Хоум Кредит Банку». За нею послідувала російська «Ренесанс Груп», здійснивши продаж банку «Ренесанс Капітал». Після цього інвестиційна група «Kardan NV» реалізувала 84% акцій «ВіЕйБі Банку». Четвертою фінансовою групою, яка залишила український ринок, став «Bank of Georgia», який залишив за собою лише 19,4% акцій «БГ Банку». На думку експертів, іноземні інвестори не з країн СНД найближчим часом будуть утримуватися від придбання

українських банків. Це може бути пов'язано з відсутністю чітких перспектив подальшого насичення вітчизняного ринку та його післякризового відновлення [13].

На нашу думку, до ключових заходів, які б посприяли безболісній інтеграції української банківської системи до світового фінансового ринку, можна віднести такі:

- поступове зростання частки іноземного капіталу в банківському секторі, що має відбуватися паралельно із формуванням сприятливих кон'юнктурних умов розвитку банківської системи та підвищення конкурентоспроможності кредитних установ вітчизняного походження. Усунення вхідних бар'єрів для філій зарубіжних банків з можливістю подальшого коригування та диференціації (залежно від результатів діяльності фінансових компаній) умов такого допуску для специфічних видів діяльності;

- модернізація та стимулювання розвитку сегменту державних банків (Ощадбанк, Укрексімбанк, Український банк реконструкції та розвитку) та інших провідних фінустанов, спеціалізація яких передбачає впровадження стратегії соціальних, структурних та інших макроекономічних цілей майбутнього зростання, забезпечення розвитку пріоритетних галузей економіки та регіональних ініціатив;

- запровадження механізму нормативно-методичної селекції та дієвого моніторингу імпорту іноземного банківського капіталу, ґрунтуючись на врахуванні національних інтересів: всебічний контроль можливого входження на вітчизняний ринок фінансових груп, зареєстрованих в офшорних зонах, банків, які відмовляються від співпраці із Групою розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) тощо;

- встановлення чітких і прозорих правил реалізації національного банківського капіталу зарубіжним власникам, сприяння розміщенню банківських цінних паперів на фондових ринках;

- забезпечення нормативного захисту міноритарних акціонерів фінустанов, їх участі в управлінні, вдосконалення процедур банківського нагляду та регулювання діяльності іноземних фінансових груп.

Втілення в життя зазначених принципових моментів, на наш погляд, створить умови максимальної мінімізації негативних наслідків поглиблення інтеграції зарубіжного капіталу в банківське середовище України, а також максимальне використання переваг такого залучення з метою подальшої розбудови фінансової системи, зміцнення грошово-кредитної системи та національної економіки загалом.

1. *Основні показники діяльності банків України* [Текст] // Вісник НБУ. – 2007. – № 2. – С. 50.
2. *Основні показники діяльності банків України* [Текст] // Вісник НБУ. – 2011. – № 3. – С. 44.
3. *НБУ визначив граничні межі за активами для груп банків на 2011 рік* [Електронний ресурс] / Телеканал новин 24. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/show/SingleNews.do?nbn_viznachiv_granichni_mezhi_za_aktivami_dlya_grup_bankiv_na_2011_rik&objectId=67746. – Назва з екрану.
4. *НБУ включив Укргазбанк до групи найбільших і виключив з неї Родовід Банк та Сведбанк* [Електронний ресурс] / Finance.ua. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/01/10/223378>. – Назва з екрану.
5. *Аналітичний огляд банківської системи України за 2010 р.* [Електронний ресурс] / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Режим доступу: http://www.rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4kv2010.pdf. – Назва з екрану.
6. *Другов О. О.* Оцінка рівня та перспективи участі іноземних інвесторів у функціонуванні банківської системи України / О. О. Другов, В. В. Рисін // *Формування ринкових відносин в Україні.* – 2007. – № 6. – С. 89–93.

Я. О. Гусев. Особливості функціонування іноземного капіталу на банківському ринку України

7. *Правик Ю.* Банківська система України в період фінансової кризи: впровадження антикризових заходів [Текст] / Ю. Правик // Банківська справа. – 2011. – № 1. – С. 76–89.
8. *Гесць В.* Іноземний капітал у банківській системі України [Текст] / В. Гесць // Дзеркало тижня. – 2006. – № 26.
9. *Козьменко С. М.* Обмеження і межі присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі [Текст] / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 2. – С. 105–109.
10. *Шпиг Ф. І.* Проблеми експансії іноземного банківського капіталу в Україні [Текст] / Ф. І. Шпиг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / ДВНЗ "УАБС НБУ". – Суми, 2005. – Вип. 14. – С. 317–325.
11. *Коваленко В. В.* Іноземний капітал і фінансова безпека банківської системи України [Текст] / В. В. Коваленко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2006. – Т. 16. – С. 43–53.
12. *Consolidated banking data. Reference period: end-June 2010* [Електронний ресурс] / The European Central Bank. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/stats/money/consolidated/html/index.en.html>. — Назва з екрану.
13. *Експансія банків з іноземним капіталом пішла на спад* / [Електронний ресурс] / Finance.ua. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/03/04/230094>. – Назва з екрану.

Отримано 18.07.2011 р.

Я. А. Гусев

**Особенности функционирования иностранного капитала
на банковском рынке Украины**

В статье исследовано положение развития банковской системы Украины в контексте привлечения в ее структуру иностранного капитала, проведена оценка его эффективности и анализ проблематики обеспечения финансовой стабильности страны. Предложен перечень возможных мер по минимизации последствий негативного влияния экспансии зарубежных капиталов на финансово-кредитных рынках.

Ключевые слова: иностранный капитал, банковский рынок, банковская система, совокупные активы, режим доступа, слияния и поглощения.

Y. A. Gusev

**Features of foreign capital operation
in the banking market of Ukraine**

This paper examines the situation of the banking system of Ukraine in the context of its involvement in the structure of foreign capital, it was studied the effectiveness and analyzed problems of securing country's financial stability. A list of possible measures to minimize the consequences of the negative impact of foreign capital for expansion of financial and credit markets was suggested.

Keywords: foreign capital, bank market, banking system, total assets, access mode, mergers and acquisitions.